

Kao usputni rezultat Grčevićeve rasprave vidjet ćemo da su i nazivi hrvatski ili srpski i srpskohrvatski stariji negoli smo to dosad mislili. Ovdje bih još spomenuo da autor pripada najmlađem naraštaju hrvatskih jezikoslovaca, diplomirao je slavistiku u Njemačkoj, napisao zapaženu knjigu koju smo oglasili u prošleme broju Jezika, a prikaz ćemo donijeti u jednome od idućih, sada je doktorand u Njemačkoj, ali se našoj javnosti ovim člankom predstavio kao solidan i zreo jezikoslovac.

Ostali su članci takve naravi da zbog njih i ne bismo pisali uvodnik, ali kad već pišem, spomenut ću svoj članak kojim se u Jeziku otvara nova jezična problematika. Ona je toliko važnija što jedan zagrebački jezikoslovac nudi Hrvatima u BiH druge putove.

Stjepan Babić

ZAŠTO SLAVISTIKA 19. STOLJEĆA NIJE PRIZNAVALA
POSTOJANJE HRVATSKOGA JEZIKA?
UZROCI I POSLJEDICE¹

Mario Grčević

Buduchi ja pocseo od jezika Illiricskoga govoriti; ako bi i hotio, mucsati ne mogu; da Nikoiji jezik nasc zovu jezik Racki. Priscisce nam porugu, Vlascku ovu peracsu, kojom valyalo bi takva usta otarti, da se po koji nacsin oprati mogadiahu sa svim Dunavom, po komu se dovezosce igyuchi s-tarbuhom, za naschim kruhom. [...] Nedonesosce oni u svojih opartacsah Slavonski slavni jezik, nego ga ovde najdosce, [...]. (A. Kanižlić, *Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci*, Zagreb, 1760.)

 bjašnjavajući da su svi štokavci Srbi, V. S. Karadžić se u svome članku Srbi svi i svuda poziva na J. Dobrovškoga a P. J. Šafařka. Oni su, kaže, dokazali da su se nekoć srpskim imenom zvali svi slavenski narodi.² Otac slavenske filologije J. Dobrovšký³ obrazlaže:

¹ Na 3. *Hrvatskome međunarodnome filološkome skupu* u Rijeci (30.7.-1.8.1997.) održao sam predavanje pod istim naslovom. Zahvaljujem tajniku organizacijskoga odbora prof. Milanu Nosiću što se složio da se predavanje objavi prije zbornika s toga skupa.

² V. S. Karadžić, *Srbi svi i svuda, Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Beč. 1849., *Sabrana dela Vuka Karadžića*, 17., Beograd, 1972., str. 31-48; str. 36.

³ V. Jagić ga tako naziva. Usp. *Исторія славянској филологіи*, Санктпетербургъ, 1910., str. 2. Ocem slavenske poredbene slovnice naziva ga S. Ivšić, *Slavenska pored-bena gramatika*, Zagreb, 1970., str. 100.

Najdublje što se možemo spustiti u stara vremena slavenska su se plemena nalazila upravo ondje gdje Plinije određuje prebivalište S r b a. Ako dakle pretpostavimo da je taj naziv [Srb, Serb] bio stari opći naziv Slavena, postat će razumljivo kako se sve do današnjega dana mogao održati kod dva potpuno različita plemena, kod južnosrpskog u Serviji, i kod sjevernosrpskog u Lužici.⁴

Jednim stihom iz 14. stoljeća pojašnjava Dobrovský da su i Hrvati bivši "Srbi": "W serbskem yazyku gest zemie/ Giž charwati gest gmie."⁵ Razmišljajući o podrijetlu Čeha dolazi do istoga zaključka:

Oni su dakle bili Srbi prije nego što su postali Česi, a i kao Česi ostali su Srbi iako je to ime [...] palo u zaborav.⁶

Uvjerenje da su se svi Slaveni nekada zvali "Srbima", Dobrovský je okrunio pokušajem da tomu imenu vrati njegovo navodno prijašnje značenje. U *Slovanci* predlaže:

Srbi zapadnoga plemena, Lesi, Česi, Slovaci, ostali su na sjeveru, Srbi istočnoga plemena, Hrvati, Slovenci (tj. Vindi) otišli su preko Dunava, a oni preostali oko Kijeva i Novgoroda zovu se sada Rusi. Ako bih dakle trebao predložiti jedno ime za oba reda u koja se mogu svrstati svi slavenski narodi, bilo bi to ime S e r b [...].⁷

⁴ U izvorniku: "So weit wir in ältere Zeiten hinaufsteigen können, saßen die slawischen Stämme gerade da, wo Plinius den S e r b e n ihre Wohnplätze anweist. Wenn wir also annehmen, daß dieß die alte allgemeine Benennung der Slawen war, so wird es begreiflich, wie sie sich bei zwey ganz verschiedenen Stämmen, dem südlich=serbischen in Servien, und dem nördlich=serbischen in der Lausitz, bis auf den heutigen Tag erhalten konnte.", J. Dobrovský, *Geschichte der Böhmisches Sprache und ältern Literatur, Ganz umgearbeitete Ausgabe*, Prag, 1818., str. 9-10. Glede promjene njegovih prvotnih gledišta o pradžini Slavena usp. str. 8. u navedenome djelu.

⁵ J. Dobrovský. Ueber den Ursprung des Namens Tschech, predgovor u *Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten*, I, Prag/Wien, ³1782., str. XII-XIV; str. XIII. Usp. također tumačenja u sljedećim radovima J. Dobrovskoga: *Historisch=kritische Untersuchung, woher die Slawen ihren Namen erhalten haben, Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der Vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte*, VI., Prag, 1784., str. 280; Ueber die ältesten Sitze der Slawen in Europa, J. W. E. v. Monse, *Versuch einer kurzgefaßten politischen Landesgeschichte des Markgrathums Mähren*, II., Olmütz, 1788., str. XVI.

⁶ U izvorniku: "Sie waren also Srben, ehe sie Tschechen wurden, und noch als Tschechen blieben sie Srben, obschon der letzere allgemeine Name durch den besondern in Vergessenheit gerieth." J. Dobrovský, Ueber den Ursprung des Namens Tschech, str. XIV.

⁷ U izvorniku: "Serben vom westlichen Stamme, Lechen, Čechen, Slowaken blieben im Norden; Serben vom östlichen Stamme, Kroaten, Slowinci (d. i. Winden) zogen

Iako su svojedobno mnogi znanstvenici prihvatili tezu o srpskome pramenu slavenskih naroda,⁸ Šafařík je bio jedini koji nije štedio ni truda ni muke prilikom njezina produbljanja i daljnjeg dokazivanja.⁹ U svojem djelu *Über die Abkunft der Slaven* dolazi i do sljedećeg zaključka:

Riječ Srb pronalazimo u različitim oblicima kao ime naroda, gradova, rije-
ka i jezera rasprostranjeno diljem velikoga dijela Europe i Azije.¹⁰

Srpsko ime P. J. Šafařík pronalazi u Armeniji, Britaniji, Egiptu, Etiopiji, Galiciji, Indiji, Italiji, Lidiji, Mezopotamiji, Njemačkoj, Norveškoj, Perziji, Rusiji, Sardiniji, Sarmaciji, Španjolskoj, itd.¹¹

Glavnim dokazom da su svi Slaveni nekada bili "Srbi", J. Dobrovský i P. J. Šafařík smatraju ime *Spori* (Σπόροι) za koje Prokopije kaže da su se njime nekada zvali *Anti* i *Slaveni*. J. Dobrovský i P. J. Šafařík pretpostavljaju da je to iskrivljeni oblik imena *Serbi* (Σέρβοι). U tezu o *Srbima*=*Sporima*>*Slavenima*

über die Donau, und die Zurückgebliebenen um Kiew und Nowgorod heißen nun Russen. Wenn ich also einen Namen für die zwey Ordnungen, unter welche alle Slawischen Völker gebracht werden können, in Vorschlag bringen sollte, so wäre es der Name S e r b [...].". J. Dobrowský: *Slovanka*, I, Prag, 1814., str. 165. Unatoč ovom "prijedlogu" i sam Dobrovský srpsko ime u značenju "Slaveni" vrlo rijetko upotrebljava na takav način.

⁸ A. L. v. Schlözer ju je također prihvatio: "Vielleicht steckt der Name *Srbj* (Serbi-er) darinn. Wenn der Grieche diesen ihm unaussprechlichen Ton hörte, so wie ihn noch jetzt der Böhme ausspricht: so konnte er sich wohl einbilden, etwas wie Σπορ zu hören.", *Nestor*, *Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt*, II, Göttingen, 1802., str. 74.

⁹ Usp. njegovo djelo *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, Ofen, 1828. i *Slowanské starožitosti* (Prag, 1837.), u *Slowanskim starožitostima* prije svega poglavlje Prwotnj gména Slowanů Windowé a Srbowé, u 2. izdanju iz 1863. godine (I. knjiga) naslov istoga poglavlja glasi: "Prwotní jména Slovanů: Vindové a Sarmati=Srbové." Iako je J. Dobrovský spominjao da je srpsko ime skraćenica od imena Sarmat (usp. *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache*, Prag, 1809., str. VI-VII.), on se nije slagao s mišlju da su i "Sarmati" "Srbi" (usp. literaturu u primjedbi br. 16. i В. Ягич, *Письма Добровскаго и Копитара*, Санктпетербургъ, 1885., str. 111. u daljnjim navodima: *Pisma Dobrowskoga i Kopitara*). Drugi su znanstvenici došli pak do zaključka da podrijetlo imena "Sarmat" treba sagledavati u svezi s imenom "Hrvat" (usp. N. S. Deržavin, *Die Slaven im Altertum*, Weimar, 1948., str. 53.), što naravno ne znači da su sve slavenske i/ili druge narode smatrali nekom vrstom "Hrvata".

¹⁰ U izvorniku: "Wir finden das Wort Srb unter mannigfaltigen Formen als Namen der Völker, Städte, Flüsse und Seen durch einen grossen Theil von Europa und Asien verbreitet.", P. J. Šafařík, *Über die Abkunft der Slaven nach Lorenz Surowiecki*, Ofen, 1828., str. 197.

¹¹ *Isto*, str. 196-199.

prvi je posumnjao C. Zeuss.¹² T. Maretić je pored “sveg poštovanja” prema Šafaříku ustanovio da ju nije uspio dokazati.¹³ Napokon pošto je L. Niederle dokazao da je teza neodrživa,¹⁴ znanstvena se rasprava o Prokopijevim *Sporima* nastavila voditi na drugoj razini.¹⁵

I sam je Dobrovský znao da je njegova teza o srpskome praimenu svih Slavena vrlo upitna.¹⁶ Primjerice, u pismima upućenim K. G. v. Antonu Dobrovský iznosi sumnju u točnost svoje interpretacije Prokopijevih navoda,¹⁷ a dovodi također u pitanje i svoje tumačenje Plinija.¹⁸ Anton ga uvjerava u točnost njegovih prijašnjih tumačenja.¹⁹

U svome osvrtu na *Slovanku* Kopitar odbacuje prijedlog J. Dobrovškoga o novome imenu svih Slavena napominjući da će on i dalje upotrebljavati “Slave oder Slaven” jer to ime prihvaćaju svi slavenski narodi.²⁰ Zato što Dobrovský u *Slovanci* ne objašnjava zašto srpsko ime upotrebljava umjesto imena Slaveni,

¹² Usp. *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, München, 1837., str. 58; 67.

¹³ Usp. T. Maretić, *Slaveni u davnini*, Zagreb, 1889., str. 54.

¹⁴ Usp. L. Niederle, “Ueber die Σπόροι des Prokopios”. *Archiv für slavische Philologie*, XXIII., 1901., str. 130-133.

¹⁵ Usp. npr. N. Županič, Dobrovškoga naziranje o Sporih in poznejša mišljenja o njih, *Josef Dobrovský 1753-1829*, Praha, 1929., str. 384-392. Neki su pisci, poput M. S. Milojevića (*Odlomci iz istorije Srba*, Beograd, 1872.) i S. L. Lazića (*Srbi u davnini*, Zagreb, 1894.), na temelju Šafaříkove argumentacije donijeli daljnje zaključke, npr. da su Srbi najveći i najsnažniji narod koji je naselio čitavu Europu, izgradio Babilonsku kulu, pod imenom Vandali porobio Rim i nekoliko tisuća godina ratovao s Kinezima, no njihova razmišljanja, iako su u srpskoj javnosti izazvala veliko zanimanje, ne treba sagledavati u neposrednoj svezi sa znanstvenim radovima o povijesti srpskoga naroda i srpskoga imena.

¹⁶ Unatoč tomu, zastupao ju je do kraja života. Usp. njegov osvrt na Šafaříkovu *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, u *Jahrbücher der Literatur*, XXXVII., Wien, 1827., str. 1.-28.; str. 25.-26.

¹⁷ Usp. pismo od 17. 12. 1789.

¹⁸ Usp. pismo od 15. 11. 1789.

¹⁹ 12. 1. 1790. Anton mu odgovara: “Wenn Sie auch Ihre Erklärung der Prokopischen Sporen zurücknehmen, so würden Sie doch dadurch noch nichts gewinnen, [...]. Und wenn es wirklich griechischer Name ist, so folget doch noch nicht, daß nicht zugleich der Nazionalname Srbi wirklich mit existiert, [...]” (Ur.) M. Krbec; V. Michálková, *Der Briefwechsel zwischen Josef Dobrovský und Karl Gottlob von Anton*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Veröffentlichungen des Instituts für Slavistik, Nr. 21., Akademie-Verlag, Berlin, 1959., str. 36. (U daljnjim navodima: *Pisma Dobrovškoga i Antona*).

²⁰ J. Kopitar, J. Dobrovský, *Slovanka*, Prag, 1814., *Allgemeine Literaturzeitung*, II., Wien, 1814., str. 750.-767., III., 1815., str. 346.-410. Ovdje navedeno prema Barth.

Kopitar tumači da Dobrovský to čini “vjerojatno” stoga što se srpsko ime nalazi u oba reda u koje Dobrovský dijeli slavenske narode.²¹ U toj podjeli slavenskih naroda J. Dobrovškoga u istočnosrpsko pleme uvršteni su *Rusi, Servijeri, Hrvati i Slovenci*, a u zapadnosrpsko pleme *Česi, gornjoluzički i donjoluzički Srbi* (Wenden) i *Poljaci*.²²

Balkanske Srbe naziva Dobrovský “Servijerima”, njihovu matičnu zemlju “Servija”, a jezik “servski jezik”, i to unatoč tomu što zna da ti oblici srpskoga imena s etimološkoga gledišta nisu točni.²³ Upotrebljava ih očigledno samo zato da bi mogao razlikovati između različitih vrsta “Srba”:

Ako uzmemo u obzir da se već u 7. stoljeću Hrvate i Servijere točno razlikuje kao dva zasebna plemena, još manje smijemo miješati sjeverne Srbe u Meisenu i Lužici s južnim Srbima (današnjim Servijerima).²⁴

Kada pak govori o Srbima prije njihova dolaska na Balkan, Dobrovský često upotrebljava oblik “Serben”.

J. Dobrovský nije bio prvi koji je osnovama *serv-* i *serb-* pokušao razlikovati između različitih vrsta “Srba”. U jednome zemljovidu pretisnutu u Schlözerovoj *Allgemeine Nordische Geschichte* zemlja istočno od Drine zove se “Servia”, zemlja između Save i Drave “Serblia”, a zemlja lužičkih Srba “Slavonia”. Kartografu se vjerojatno učinilo logičnijim da “Servia” i “Serblia” stoje jedna kraj druge pa je jednostavno zamijenio položaj “Slavonie” s onim svoje “Serblie”.²⁵

Kopitars kleinere Schriften, I., Wien, 1857., str. 272.-287., str. 284.

²¹ Der Verfasser hat wahrscheinlich die Classe Serb genannt, weil dieser Name (auch die Lausitzerwenden nennen sich Serben) in beiden Ordnungen auch als Gattungsname vorkommt.

²² A. Serbisch=Oestlicher Stamm: 1te Ordnung. B. Serbisch=Westlicher Stamm: 2te Ordnung. 1te Ordnung: a) Russen, b) Servier, c) Kroaten, d) Winden, 2te Ordnung: a) Čechen, b) Wenden (1), c) Wenden (2), d) Lechen., J. Dobrowsky, *Slovanka*, I., 1814., str. 165. Usp. M. Grčević, *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest/Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, 8., Böhlau, Köln/Weimar/Wien, 1997., str. 91., primjedba br. 211.

²³ Usp. npr. njegovu izjavu: “So ist serblin ein Servier von dem Stammworte Serb.”, J. Dobrovský, *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur*, 1818., str. 31.

²⁴ U izvorniku: “Wenn man bedenket, daß schon im 7ten Jahrhunderte Kroaten und Servier, [...] als zwey Stämme von einander genau unterschieden werden, so darf man die nördlichen Serben in Meißen und in der Lausitz, [...] mit den südlichen Serben (den heutigen Serviern) noch weniger vermengen.” J. Dobrovský, *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur*, 1818., str. 20.

²⁵ Usp. pretisak zemljovida *Tabula Geographica RVSSIAE* između str. 490. i 491. u Schlözerovoj *Allgemeine Nordische Geschichte*, Halle, 1771.

Osim što Dobrovský "Srbima" naziva lužičke Srbe i sve Slavene, tim imenom ponekad naziva i samo jednu od svojih dviju skupina slavenskih naroda (jezika), češće onu južnoslavensku u koju uvrštava i Ruse.

Izrazom *ilirski jezik* Dobrovský ne naziva samo književni i govorni jezik hrvatskih štokavaca i čakavaca, već ujedno i jezik *Servijera*, a ponekad i *Bugara*. Primjerice, 1792. u podjeli slavenskih jezika u *Geschichte der Böhmischen Sprache und Literatur* pojašnjava da se ilirsko narječje sastoji od *bugarskoga, racko-servskoga, bosanskoga, slavonskoga, dalmatinskoga i dubrovačkoga*.²⁶ Znajući da ilirsko ime nije iskonsko ime južnih Slavena, jednom prilikom napominje da *ilirski jezik*, zato što njime govore potomci starih *Servijera* i *Hrvata*, ne treba zvati *ilirski*, već *srpski ili hrvatski* (serbisch oder Chrowatisch).²⁷

Budući da je hrvatskim imenom već nazivao hrvatsko-kajkavsko narječje i jedno vrijeme slovenski jezik, Dobrovský umjesto *ilirskoga* imena ipak upotrebljava samo srpsko ime koje nasuprot hrvatskomu imenu nije vezano ni uz jedno određeno značenje, a kojemu je kao potencionalnom (pra)imenu svih Slavena ionako davao prednost. 1819. godine *ilirsko* ime stavlja u zagradu pored srpskoga imena i time upućuje da je *srpsko* ime točnije.²⁸

²⁶ [...] die Illyrische, nach verschiedenen Mundarten. als der Bulgarischen, Raitzisch-Servischen, Bosnischen, Slavonischen, Dalmatischen, Ragusanischen [...], J. Dobrovský, *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur*, Prag, 1792., str. 21-22.

²⁷ Na tom mjestu *ilirski* vjerojatno znači štokavski i čakavski, možda srednjojužnoslavenski, a ne južnoslavenski: "Genetisch also, dem Ursprunge nach, ist das heutige illyrische nicht eigentlich illyrisch, sondern slawisch (serbisch oder Chrowatisch) zu nennen." J. Dobrovský, *Slovanka*, II., 1815., str. 109-110. Usp. također J. Dobrovský, *Slavin*, 1808. [U knjizi navedena godina izdanja (1808.) nije točna. knjiga je iz tiska izišla već 1806. godine.], str. 469.-470., *Slovanka*, I., Prag, 1814., str. 63.; 72.; 233.; 253. *Slovanka*, II., Prag, 1815., str. 82; 110. Glede pitanja zašto je Dobrovský ovdje upotrijebio oblik "Serb", a ne "Serv", te zašto ga je nasuprot hrvatskomu imenu napisao malim početnim slovom, usp. moje objašnjenje u *Entstehung der kroatischen Literatursprache*, str. 100.-101. Izrazom *srednjojužnoslavenski* nazivam jezičnu genetsku jedinicu u koju se u povijesno-poredbenim radovima uvrštava kajkavsko, čakavsko, štokavsko i torlačko narječje. Usp. D. Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 8.-83.; str. 11; D. Brozović; P. Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. Izvadak iz II. izdanja Enciklopedije Jugoslavije*, Zagreb, 1988., str. 4.-5.; M. Grčević, *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, str. 44.-45. J. Dobrovský je prvi upotrijebio sintagmu *hrvatski ili srpski*. Nakon njega je i Kopitar u osvrtnu na *Slovanku* jednom umjesto "srpski"/"ilirski" rekao "srpski ili hrvatski".

²⁸ 1. Das Russische. 2. Das Altslawonische. 3. Das Serbische (Illyrische), 4. Das

Nazvavši srpskim imenom na taj način osim Hrvata-kajkavaca i Slovenaca sve južne Slavene i njihove jezike, Dobrovský je imenu "Serb" i njegovu pridjevu "Serbisch" podario još jedno apstraktno značenje, ovoga puta unutar južnoslavenskih naroda i jezika. Da je ta upotreba srpskoga imena srodna s onom upotrebom u kojoj sve Slavene naziva "Serbima", očito je stoga što prave Srbe naziva "Servijerima" i njihov (književni) jezik "Servisch", a njih zajedno s drugim narodima i jezicima "Serbima" i "Serbisch".

Bugare Dobrovský naziva "Serbima" i zato što su oni od "Serba" naučili govoriti slavenski. U sporu s Kopitarom, koji bugarski ne proglašava "srpskim", Dobrovský objašnjava:

Između starobugarskoga i novobugarskoga postoji razlika! Pa od Slavena srpskoga plemena naučili su govoriti slavenski, a ne već u svojim starim postojbinama iza Volge. [...] Liturgijski je jezik starosrpski, a zove se bugarski zato što se tom liturgijom i Bugari služe.²⁹

Zato što su oni Slaveni od kojih su Bugari naučili slavenski u užem smislu bili "Servijeri", Dobrovský i Bugare naziva Servijerima, a njihov jezik "servskim".³⁰ Na tim temeljima i starocrkvenoslavenski proglašava "staroservskim". Kopitarovu tezu da starocrkvenoslavenski nije starosrpski, već staroslovenski, Dobrovský odbacuje.³¹

Iako bi Dobrovský prema svojim "kriterijima" Ruse smio nazivati samo pripadnicima "srpskoga", a ne "servijerskoga" plemena, on ih u iznimnim slučajevima naziva "pripadnicima servijerskoga plemena".³² U tim slučajevima

Kroatische, 5. Das Windische (in Krain, Steyermark, Kärnten), J. Dobrovský, *Lehrgebäude der Böhmischen Sprache*, Prag, ²1819., str. IV.-V.

²⁹ U izvorniku: "Zwischen Bulgarisch (Alt und Neu) ist wohl ein Unterschied. Aber von Slawen serb. Stammes haben sie doch slawisch gelernt, nicht etwa schon in ihren alten Sitzen hinter der Wolga." *Pisma Dobrovskoga i Kopitara*, str. 536.; "Denn die liturgische Sprache ist die altserbische, und heißt nur bulgarisch, weil sich auch die Bulgaren dieser Liturgie bedienen." J. Dobrovský, *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur*, str. 35.-36.

³⁰ S obzirom na takve primjere V. Jagić zaključuje da je nazivlje J. Dobrovskoga nejasno. Usp. V. Jagić, *Die Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin, ²1913., str. 149.

³¹ 1833. godine Šafařík je u svome djelu *Serbische Lesekörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart* (Pesth, 1833.) usporedbom jezičnih osobina starijih pismenih spomenika dokazao da starocrkvenoslavenski nije starosrpski, već starobugarski. Opis razvoja nosnih samoglasnika najuspjeliji je dio njegove argumentacije.

³² "Hieraus folget, daß die Russen kein rein Servischer, sondern ein gemischter Stamm sind. Die Slawen also, die Rußland bevölkerten, waren der Sprache nach von

oblik “Serb” ne upotrebljava zato što bi bilo nejasno da govori o (književno)-jezičnoj srodnosti Rusa s južnim Slavenima, a ne sa Slavenima na sjeveru. “Srbi” su naime mogli biti svi i svuda, i sami Rusi, dok su “Servijeri” bili samo oni na jugu. Za takvo miješanje oblika srpskoga imena naći ćemo u njegovim radovima raznovrstne primjere.

U sadržaju *Slovanke*³³ naslov jednoga poglavlja glasi “Serbische Sprüchwörter”. U samome poglavlju naslov glasi drugačije: “Servische Sprüchwörter”. Dobrovský je znao da velik broj dotičnih poslovice nije samo “servski” pa je u sadržaju napisao “Serbische Sprüchwörter”, a budući da je njihov skupljač i izdavač bio “Servijer”, samo je poglavlje naslovio “Servische Sprüchwörter”. Da je zaista znao da te poslovice nisu samo “servske”, vidi se iz njegove primjedbe da bi se njima mogli obogatiti “ilirski rječnici” (što znači hrvatski rječnici). Šteta je, smatra Dobrovský, što Stulli “servske spise nije marljivije upotrebljavao”.³⁴ Govoreći o srpskome molitveniku (“serbisch”) iz 16. stoljeća koji je napisan za “Serbe” (“zum Gebrauch der Serben”), u zagradi objašnjava da misli na “Servijere” (“Servier vom griechischen Ritus”).³⁵ Iako je ovdje nadodao na koje se “Srbe” odnosi, to ne čini uvijek, pogotovo ne onda kada smatra da bi čitatelj morao znati o kojima je “Srbima” riječ. Zato što i balkanske Srbe Dobrovský isto kao i ostale slavenske narode ponekad naziva “Srbima”, s razlikom da u njihovu slučaju to ipak češće čini, nije na svakome mjestu potpuno jasno koga i zašto Dobrovský naziva kojim oblikom srpskoga imena.

Kao što se vidi, diobe slavenskih naroda odnosno jezika (već je Schlözer poistovijetio narode i jezike (Hauptdialekte i Hauptnationen) u J. Dobrovskoga se ne temelje isključivo na njegovim jezikoslovnim spoznajama (komparatisticki je on (su)utemeljitelj), već u vrlo visokoj mjeri na njegovim razmišljanjima o podrijetlu pojedinih naroda i tezi o “srpskoj” monogenezi Slavena, tumačenju povijesnih događaja i (nedosljednim) uzimanjem u obzir da osim organskih postoje i književni jezici. U njegovim se raspravama mogu prepoznati crte biologizma – narodi su i jezici za njega tek grane iz kojih se razvijaju podgrane, a njegova ponekad iskrena subjektivnost pri odvagivanju treba li neki narod priznati granom ili tek podgranom u duhu je onoga vremena.

Da Slovaci nisu preuzeli češki književni jezik (“Büchersprache”), objašnjava Dobrovský, već da su svoje narječje u knjigama njegovali, slovački bi bio

beiden Klassen, doch so, daß die erste das Uibergewicht behielt.” J. Dobrovský, *Slovanaka*, II., 1815., str. 87.

³³ *Isto*, II., 1815.

³⁴ *Isto*, I., 1814., str. 215.

³⁵ *Isto*, II., 1815., str. 155.

nešto drugo, a ne samo inačica ("Varietät") "češkoga".³⁶ Ta razmišljanja objašnjavaju zašto je Dobrovský Slovacima priznao da zemljopisno gledano nisu "Bohemi" ("Böhmen"), no da su unatoč tomu "Česi".³⁷

Još 1806. godine J. Dobrovský slovenski proglašava inačicom "hrvatskoga" jezika.³⁸ Zato slovenski u podjeli jezika ne spominje.³⁹ Kopitar se 1809. godine tomu oštro suprotstavlja.⁴⁰ Dobrovský mu odgovara:

Onaj topli patriotski ispad protiv mog *Slavina* natjerao me na smijeh. [...] Nije mu imponiralo [hrvatsko] kraljevstvo, već važno ime velikoga plemena koje se tako zvalo već u vrijeme dok je bilo na Karpatima ili ispod njih i čiji se jezik razgranao u naše [današnje] grane. Kranjci bi trebali biti ponosni što ih se naziva Hrvatima. Pa valjda se ne ćete sramiti svojega podrijetla?⁴¹

J. Dobrovský, protivnik austroslavenske politike kojoj je Kopitar bio glavni promicatelj, nabacuje:

Sada Kranjci ne žele biti Hrvatima zato što njemačke halje nose.⁴²

Tražeci način da uvjeri Dobrovškoga da Slovence prestane pohrvaćivati i da hrvatsko kajkavsko narječje napokon proglasi "slovenskim" ("karantan-

³⁶ *Isto*, I., 1814., str. 177.

³⁷ *Pisma Dobrovškoga i Kopitara*, str. 79. J. Dobrovský je mijenjajući svoja mišljenja i slovačkome priznao samosvojnost. Usp. J. Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae, 1822., str. IV. U svojim *Institutiones* umjesto "Srpski (Ilirski)" piše u podjeli slavenskih jezika "Illyrica seu Serbica". U taj jezik još uvijek uvrštava i bugarski.

³⁸ "Das Windische in Krain ist im Grunde nur eine Varietät des Kroatischen, [...]." J. Dobrovský, *Slavin*, 1808., str. 380.

³⁹ "Es gibt zwey Ordnungen aller Slawischen Völker; zur ersten (man nenne sie die Antische oder A) gehören die Croaten, Servier, und Russen, zur zweyten (sie heiße die Slawinische oder B) gehören die Čechen, Lechen oder Polen, Serben oder Wenden in beyden Lausitzen." J. Dobrovský, *Slavin*, 1808., str. 363. Ako uzmemo u obzir koga je Dobrovský inače nazivao "hrvatskim" i "servskim" imenom, u ovoj podjeli nisu obuhvaćeni hrvatski štokavci i čakavci.

⁴⁰ J. Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach, 1808., str. 206-207. U djelu je umjesto 1809. navedena 1808. godina kao godina izdanja.

⁴¹ U izvorniku: "Der patriotisch-warme Ausfall auf meinen Slavin nöthigte mir ein Lachen ab. [...] Nicht Königreich hat ihm imponirt, sondern der wichtige Name eines grossen Stammes, der schon auf oder unter den Karpathen so hiess und dessen Sprache sich in unseren Zweige ausbreitete. Die Krainer sollten sich eine Ehre daraus machen Kroaten benannt zu werden. Sie werden sich doch Ihrer Abkunft nicht schämen wollen." *Pisma Dobrovškoga i Kopitara*, str. 80.

⁴² U izvorniku: "Jetzt wollen die Krainer keine Kroaten seyn, weil sie deutsche Röcke tragen etc. etc." *Pisma Dobrovškoga i Kopitara*, str. 81.

skim”), Kopitar je iskušao različite argumente. Jednom je navijestio da je slovenski jezik “bliži” “srpskomu” nego “hrvatskomu”⁴³ iako je ujedno naglasio da bi hrvatsko ime ipak trebalo zamijeniti “karantanskim”.⁴⁴

Na temelju Kopitarovih izjava može se zaključiti da je jedno vrijeme cijelo južnoslavensko područje pokušavao proglasiti slovenskim govornim područjem.⁴⁵ Hrvatski kajkavski mu je inačica slovenskoga jezika, za jezik Bugara smatra da je jezik “starih Slovenaca”, a za jezik Srba i Hrvata štokavaca i čakavaca u više navrata spominje da bi ga trebalo zvati “sloveno-srpskim jezikom”.⁴⁶ Ipak, kao što je Dobrovský znao da srpsko ime ne može zamijeniti slavensko, tako je i Kopitar znao da njegov prefiks “sloveno-” (ili “slaveno-”) ne će biti prihvaćen pa ga je i sam relativno rijetko upotrebljavao.

Pobijajući gledišta J. Dobrovskoga o hrvatskome jeziku, Kopitar se počeo uglavnom pozivati na Trubara i objašnjavati da se potomci starih Hrvata ne nalaze u civilnoj Hrvatskoj zato što je ta Hrvatska “Hrvatskom” nazvana tek u novije vrijeme. Na Kopitarovo pitanje kako to da “glavni” (“Porfirogenetovi”) Hrvati u Dalmaciji nasuprot onim “zemljopisnim” govore “srpskim” jezikom, Dobrovský Hrvate u Dalmaciji proglašava “posrbljenim Hrvatima” ili “pola Hrvatima/pola Srbima”. Kopitar tu mogućnost odbacuje i ustvrđuje da je “hrvatsko i srpsko narječje isto narječje”.⁴⁷ Kopitar je često spominjao da bi se umjesto “srpski” moglo reći “hrvatski”,⁴⁸ no takve su mu primjedbe služile uglavnom radi dokazivanja da Hrvate-kajkavce ne treba nazivati Hrvatima.

⁴³ Ne preuzimajući podjelu slavenskih jezika iz *Slavina*, već iz *Geschichte der Böhmisches Sprache und Litteratur*, str. 22., kod 4. točke u kojoj piše “Die Kroatische, mit dem Windischen in Krain Steyermark und Kärnten” Kopitar u primjedbi dodaje: “Wird vielleicht bey näherer Untersuchung anders befunden werden.” J. Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain*, str. XX. Taj se napatuk može tumačiti na različite načine (usp. S. Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca. O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika*, Ljetopis JAZU, 48, Zagreb, 1936, str. 47.-88.; str. 51.; M. Lončarić, *Kopitar i hrvatski jezik, Kopitarjev zbornik*, Ljubljana, 1996., str. 327.-336.; str. 328.), no treba uzeti u obzir ono o čemu se Dobrovský sporio s Kopitarom i što je jasno izrečeno u Slawins Rückbotschaft aus Krain: “Es wird sich gewiss bei näherer Untersuchung zeigen, dass der Krainische Dialekt eher dem Serbischen, als dem Kroatischen untergeordnet werden muß.” *Pisma Dobrovskoga i Kopitara*, str. 11.

⁴⁴ Usp. J. Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain*, str. 206.-207.

⁴⁵ Slično i F. Miklošič, *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1852., str. VII.

⁴⁶ Usp. npr. Barth, *Kopitars kleinere Schriften*, str. 35.

⁴⁷ Kroatischer und Serbischer Dialekt sind synonyma: [...], *Pisma Dobrovskoga i Kopitara*, str. 87.

⁴⁸ Usp. npr. Barth, *Kopitars kleinere Schriften*, str. 133.; 135.

Primjerice, J. Čaplović u knjizi *Slavonien und zum Theil Kroatien* (Pest, 1819.) izjavljuje da su knjige katoličkih Slavonaca napisane hrvatskim jezikom. Kopitar takva shvaćanja najodlučnije pobija:

Dvostruko je pogrešna izjava da su “knjige katoličkih Slavonaca napisane potpuno hrvatski”. Ni pravopis, a ni jezik nije hrvatski. Ona pjesma, bez ikakva razloga nazvana “hrvatskom crkvenom pjesmom” [...] nije hrvatska, već slavonska (srpska), [...].⁴⁹

Dobrovský je već 1801. godine na temelju spoznaje da se “ilirsko narječje” sastoji od “servskoga, slavnskoga i dalmatinskoga”⁵⁰ pobijao izjavu Johanna Christa von Engela da je “dalmatinski” inačica “hrvatskoga” jezika, a jezik Srba da je srodan s ruskim.⁵¹ “Srbin” će se, objašnjava Dobrovský, lakše sporazumjeti s Dubrovčaninom nego s Rusom. Budući da se Engel suprotstavio njegovim stajalištima pozvavši se na rječnike i gramatički ustroj srpskoga i ruskoga (književnoga) jezika, Dobrovský je 1806. u *Slavinu* nastavio voditi spor i pobijati Engelove izjave. Ja znadem, kaže Dobrovský, da “dalmatinski” i “srpski” nisu baš potpuno isti, no razlike su među njima zanemarive, a njihovi govornici svojim su podrijetlom ionako “Srbi”.⁵² Ispravljajući Engela, Dobrovský upozorava da “dalmatinsko-ilirski jezik” ne treba nazivati hrvatskim imenom, kao što to neki pisci čine (Zlatarića navodi kao primjer). U godini dana kasnije (1807.) objavljenoj *Geschichte des Freystaates Ragusa* Engel popušta i pomirljivo utvrđuje da Dobrovský ima potpuno pravo kada kaže da je dubrovačko narječje najbliže “srpskomu jeziku”.⁵³ Budući da je tezu o srpskome podrijetlu svih Slavena prihvatio već 1801. godine, Engel 1807. nije imao razloga ne povesti se za mišlju da je i Dubrovnik “srpski” grad, tj. da su Dubrovnik slavizirali Slaveni “srpskoga plemena”.⁵⁴ Pod utjecajem teza J. Dobrovsko-

⁴⁹ U izvorniku: “Es ist zweimal falsch, dass die Bücher der katholischen Slavonier ganz kroatisch geschrieben sind. Weder die Orthographie ist kroatisch noch die Sprache. Das ohne allen Grund für ein kroatisches Kirchenlied ausgegebene [...] Lied [...] ist [...] nicht kroatisch, sondern slavonisch (serbisch), [...]” Barth. Kopitars *Kleinere Schriften*, str. 336.

⁵⁰ “[...] Illyrische, d. i. Serwische, Slawonische, Dalmatische, [...]” J. Dobrovský, *Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren*, II., 1786., str. 161.

⁵¹ Usp. J. C. v. Engel, *Geschichte von Servien und Bosnien*, Halle, 1801., str. 147.

⁵² Usp. J. Dobrovský, *Slavin*, str. 453.-457.

⁵³ Usp. J. C. v. Engel, *Die Geschichte des Freystaates Ragusa*, Wien, 1807., str. 57. (Preveo I. Stojanović: Ivan Hristijan Engel, *Povjest Dubrovačke Republike*, Dubrovnik, 1903.)

⁵⁴ “Erst später konnten hinzu gekommene zahlreiche Serblisch=Slawische Pflanzbürger die Ital. Sprache überwältigen [...]” J. C. v. Engel, *Die Geschichte des Freystaates Ragusa*, str. 49.

ga povjesničari su sustavno započeli jednostrano tumačiti sve starije izvornike. Ono što se nije uklapalo u njihove predodžbe, npr. Porfirogenetovi podatci o velikoj hrvatskoj vojnoj snazi, jednostavno su prešućivali ili u primjedbama odbacivali kao "nerealno". Dok se za ostale narode moglo uvidjeti da nisu "Srbi" odnosno da više nisu "Srbi", u hrvatskome slučaju to zbog jezičnih razloga nije bilo moguće. Stoga se ono što je Hrvatima i Srbima bilo zajedničko počelo smatrati "čisto srpskim", a ono što je bilo samo hrvatsko, "i srpskim".⁵⁵

U *Slavinu* J. Dobrovský ne ispravlja samo Engela, već i Schlözera. Schlözer je naime 1802. godine pozvao arhimandrita Stratimirovića da potakne nekoga iz svojih redova da napokon opiše "srpski jezik" za koji se "do sada", kaže, vjerovalo da je jednak "ilirskom jeziku".⁵⁶ Dobrovský upozorava da on "dalmatinsko-ilirski" i "srpski" još uvijek smatra jednim jezikom.⁵⁷ Osim što je Schlözer pročitao neka srpska i hrvatska djela i u njima zapazio jezične razlike, na pomisao da je srpski zaseban, još nepoznat jezik, potaknuo ga je možda i Engel.

Budući da se u posljednje vrijeme širi mišljenje da je Dobrovský zajedno s drugim slavistima zahvaljujući upravo Schlözerovu utjecaju "štokavski" počeo izjednačavati sa "srpskim",⁵⁸ potrebno je objasniti kako je nastala ta pogrješna procjena. Schlözer je 1771. godine naumio odrediti točan broj slavenskih jezika. Od devet koje je naveo četiri pripadaju južnoslavenskoj skupini: "vinski", "hrvatski", "bosanski" i "bugarski".⁵⁹ Pod "bosanskim jezikom" razumijeva onaj jezik koji se inače zove "ilirski" i "dalmatinski".⁶⁰ U

⁵⁵ Usp. npr. sljedeću izjavu P. J. Šafařika: "Um zuerst bei dem Namen "Serb" in dem Sinne des Wortes zu bleiben, in welchem auch die Bosnier, Slawonier, Dalmatiner, und, der Sprache nach, auch ein grosser Theil der heutigen Kroaten darunter verstanden werden." P. J. Šafařik, *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, str. 191.

⁵⁶ Usp. Schlözerovu posvetu arhimandritu Stratimiroviću, *Nestor, Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt*, II., Göttingen, 1802.

⁵⁷ J. Dobrovský, *Slavin*, str. 453.-454.

⁵⁸ Usp. npr. I. Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, 1988., str. 85., odnosno englesko izdanje knjige iz 1984.; također I. Banac, *Main Trends in the Croat Language Question, Aspects of the Slavic Language Question*, I., New Haven, 1984., str. 189.-259.; str. 229.

⁵⁹ "Ich zehle also blos 9 Species nach der Reihe her, und diese sind: **Russisch, Polnisch, Böhmisches, Lausitzisch, Polabisches, Windisch, Kroatisch, Bosnisch, und Bulgarisch.**" A. Schlözer, *Allgemeine Nordische Geschichte*, str. 330.-331. (Istaknuto u izvorniku.)

⁶⁰ "unter **Bosnisch** begreife ich, was man sonst Illyrisch und Dalmatisch nennt; [...]" *Isto*, str. 331.

opisu "bosanskoga jezika" Schlözer spominje i srpsko ime kao jedno od njegovih imena:

Bosnisch, Dalmatisch, Illyrisch, oder Serbisch. [Istaknuto u izvorniku.]

Neki su znanstvenici povjerovali da se ovo posljednje "ili srpski" ("oder Serbisch") odnosi samo na "Illyrisch" (u značenju štokavštine), a da je "Dalmatisch" čakavski.⁶¹ Vidjevši i kod Dobrovškoga da piše "Illyrisch oder Serbisch", povjerovalo se da je Dobrovský to preuzeo od Schlözera.

U svome osvrtu na *Slavina* J. Kopitar kritizira činjenicu što neki pisci (to se odnosi i na Dobrovškoga) prečesto upotrebljavaju ime "Iliri" i "ilirski". Kopitar predlaže da se to ime zamijeni "srpskim" odnosno "slaveno-srpskim" imenom. "Srbi", objašnjava Kopitar, brojniji su od "Slovenaca" i jednoga će dana, ako bude "povoljnijih populacijskih okolnosti" ("günstigere Bevölkerungsumstände"), iz njihovih redova izići moćni car poput velikoga Dušana. Već je D. Obradović, tako Kopitar, opisao područje na kojem se govori "srpski" i utvrdio da je veliko kao Francuska i Engleska. To područje obuhvaća Crnu Goru, Dalmaciju, Hercegovinu, Bosnu, Srbiju, vojnu Hrvatsku, Istru, Slavoniju, Srijem, Bačku i Banat.⁶² Kopitarovo je stajalište jasno: "srpsko" bi govorno područje trebalo pripasti "budućemu srpskom caru", a srpsko bi se "carstvo", što izričito ne kaže, na neki način trebalo uključiti u austrougarsko carstvo. Za svoje upletanje u razvoj srpskoga književnoga jezika Kopitar je, sudeći prema izvještajima koje je slao policiji, imao njezin nalog.

Dobrovský je nakon sve oštrijih Kopitarovih prosvjeda u svojim podjelama slavenskih jezika i naroda *slovenski* i *Slovence* ("Winden") počeo navoditi kao zasebnu jedinicu.⁶³ Kopitar time nije bio zadovoljan pa je sve odrješitije izražavao želju da se hrvatsko ime zamijeni "karantanskim", "vindskim" ili "kranjskim".⁶⁴ U svome osvrtu na *Slovanku* Kopitar spominje da znade da se Hrvati-

⁶¹ Dobrovský nije mogao otpjeti da je Schlözer srpsko ime spomenuo kao sporedno, pa ga je u svojem ispravku (*Slovanka*, I., str. 168.) dodao ispred Schlözerova "Bosnisch" i "Bulgarisch" i prepustio čitateljima da se dosjete zašto je to učinio. Usp. Б. Ляпунов, "Добровский и восточно-славянские языки", *Josef Dobrovský 1753-1829*, 1929., str. 114.-137.; str.116.: 121.: 127.

⁶² *Barth. Kopitars kleinere Schriften*, str. 22.-24.

⁶³ 1809. godine navodi Dobrovský pokraj Hrvata i Slovence: "1. Der Russe. 2. der Servier, und mit ihm der Slawonier, Bosnier, Dalmatiner und Bulgar. 3. der Kroate. 4. der Windische." J. Dobrovský, *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache*, str. V. I sami Slovenci su se od Trubareva vremena ponekad prema njemačkome uzoru nazivali *die Windischen*, no kad se uzme u obzir da polemika između Kopitara i Dobrovškoga 1809. nije bila završena, čini se da je Dobrovský namjerno (iza "Hrvata") upotrijebio upravo taj pridjevni oblik.

⁶⁴ Usp. *Barth. Kopitars kleinere Schriften*, str. 16.-34.; str. 32. Još oštrije na str. 34.-38.

kajkavci “još uvijek” ne žele odreći svoga imena i nazvati se “Kranjcima” ili “Vindima”, no ujedno naglašava da su jezični i povijesni razlozi toliko važni da ih je ipak potrebno preimenovati. Njegovu želju da hrvatsko ime zamijeni slovenskim, Dobrovský nije ispunio. Pošto su to umjesto njega učinili drugi znanstvenici i time u potpunosti odbacili njegov prijedlog da se na temelju navodne “važnosti” hrvatskoga i srpskoga imena južnoslavenski prostor podijeli između “Hrvata” i “Srba”⁶⁵ i on se sam počeo priklanjati vladajućim shvaćanjima čije je određivanje na se preuzeo J. Kopitar.

1822. godine J. Dobrovský u svojim *Institutiones* ne samo da prema Kopitarovu uzoru u latinskome upotrebljava ćiriliska slova (slično kao što je Karadžić kasnije pokušao nametnuti Hrvatima), već se otvoreno odriče i svojega oblika *Serv-*,⁶⁶ za koji je Kopitar naglasio da je za Srbe vrlo uvredljiv.⁶⁷ Čudeći se zašto je pao u nemilost Beča, 1825. godine razočarano piše Kopitaru:

Da mi barem nisu naložili da napišem slavensku gramatiku, mislim na one iz policije. A tko im je drugi nego Vi podastro taj plan?⁶⁸

Dok za širenje srpskoga imena u “sveslavenskome” značenju nije bilo povoljnih uvjeta, njegovu širenju u slavističkoj literaturi u značenju “veći dio južnih Slavena” početkom 20-ih godina prošloga stoljeća gotovo ništa više nije stajalo na putu.

Iz južnoslavenske zajednice koju je Dobrovský nazivao imenom “Serben” otpušteni su ubrzo Bugari i priznato im je pravo na samosvojnost. To je značilo da su u “Serbe” početi uvrštavati samo još Srbi, hrvatski štokavci i čakavci. No unatoč tomu mišljenje koga treba smatrati Srbima u širem smislu, nikada se nije do kraja ujednačilo. Primjerice, dok Jan Kollár 1830. godine Srbima naziva sve južne Slavene, bečki Institut za proučavanje kulture 1916. objavljuje zemljovid prema kojem u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji, Vojvodini, Makedoniji (ne u Bugarskoj!), Kosovu i nekim dijelovima

⁶⁵ Usp. E. Seitz, Wäre doch Trüber ein Kroat gewesen!. Slovenische Variationen über das Thema einer gesamtsüdslavischen Schriftsprache von der Reformation bis zum Neoillyrismus, *Linguistische Beiträge zur Slavistik*, München, 1996., str. 251.-291.; str. 263.; usp. također F. Kidrič, *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*, Ljubljana, 1930., str. 153.

⁶⁶ “[...] Serborum regio, Serbia, quae male hactenus Servia scribebatur.” J. Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae, 1822., str. 154.

⁶⁷ Usp. J. Kopitar, Servien oder Serbien?, *Barth. Kopitars kleinere Schriften*, str. 56.-57.

⁶⁸ U izvorniku: “Hätte man mich doch nicht aufgefordert eine slaw. Gramm. zu schreiben, ich meyne, von Seite der Polizey. Und wer anderer als Sie hat ihr den Plan unterlegt?” *Pisma Dobrovskoga i Kopitara*, str. 524.

Albanije žive samo "Srbi".⁶⁹

1824. godine J. Grimm u djelu *Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik* spominje da Dobrovský srpsko ime smatra prikladnim imenom za sve slavenske narode. Grimm pak predlaže da se Srbima nazovu barem svi južni Slaveni,⁷⁰ bez obzira na to što govore različitim jezicima.⁷¹ Izražavajući nezadovoljstvo što zbog emocionalnih razloga ("Leidenschaftlichkeit") srpsko ime ne žele prihvatiti barem oni koji govore "srpskim jezikom", Grimm se obraća slovničarima. Određivanje granica pojedinih naroda ili jezika, smatra Grimm, njihov je posao.⁷² U skladu s Kopitarovim shvaćanjima, hrvatsko kajkavsko narječje Grimm proglašava dijelom slovenskoga jezika, a bugarski odjaja od srpskoga i time ga priznaje zasebnim jezikom.

Na poziv J. Dobrovškoga mladim naraštajima da počnu proučavati slavenske jezike i književnost odazvao se P. J. Šafařík. Svoju prvu knjigu *Die Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* završio je u vrijeme svojega dugogodišnjega boravka u Vojvodini,⁷³ kojemu se, kako kaže J. Jiriček, ima zahvaliti Šafaříkova posebna naklonost prema srpskoj povijesti, jeziku i kulturi.⁷⁴ P. J. Šafařík dosljedno preuzima od Dobrovškoga njegovu podjelu južnoslavenskih naroda. Južne Slavene dijeli na Slovence, Hrvate-kajkavce i "Srbe" u užem i širem smislu. Iako za Bugare Šafařík ističe da govore zasebnim slavenskim jezikom, u skladu s Dobrovškim i njih ubraja u širem smislu u "Srbe". Šafařík je primijetio da Hrvati-kajkavci i "katolički Srbi" u književnojezicnome i kulturološkome smislu tvore nedjeljivu cjelinu.

⁶⁹ Erwin Hanslik, *Der Weg des Slawentums zur neuen Weltkultur. Die neue Weltkultur=Gemeinschaft III.*, München, 1916. Glede nešto drugačijih shvaćanja o "Srbima" usp. mnogobrojne potvrde u P. Kuzmič, *Vuk-Daničićovo Sveto pismo i biblijska društva na južnoslavenskom tlu u XIX stoljeću*, Zagreb, 1983.

⁷⁰ "Nächst dem scheint es mir keinen rühmlicheren Namen für alle Südslaven zu geben." J. Grimm, *Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm*, Leipzig/Berlin, 1824., str. XXIV.

⁷¹ "Dem südlichen Dialecte fallen Slovenen, Serben und Bulgaren [...] zu. [...] Wogegen die serbische Mundart, oben von der Kulp, unten von Timok begrenzt, noch unter fünf Millionen Menschen lebt, unter allen südslavischen die kraftigste." *Isto*, str. III.-IV.

⁷² "Die Wahrheit hier früher als andere auszusprechen ist Beruf der Grammatiker. Selbst der Name wird in diesen zwei weltlichen und drei geistlichen Oberherren gehorsamen Gegenden Anstoß geben, weder der türkische, noch der illyrische, noch der croatische Serbe Serbe heißen wollen." *Isto*, str. XXIII.

⁷³ Tiskana je 1826.

⁷⁴ Usp. Jiričekov predgovor Šafaříkovoju *Geschichte des serbischen Schriftthums. Geschichte der südslawischen Literatur*, III., Prag, 1865., str. V.

Zato ih odvajaju od "pravoslavnih Srba" i uvrštavaju u zasebno poglavlje.⁷⁵ Na njegovu klasifikaciju južnoslavenskih jezika to naravno nije imalo nikakav utjecaj.⁷⁶ Činjenica da je Dobrovský ime "Serb" smatrao prikladnim imenom za sve Slavene, a Grimm barem za sve južne Slavene, objašnjava zašto je Šafařík u svojoj knjizi i "Hrvate" (kajkavce) jednom uvrstio u popis katoličkih Srba.⁷⁷

J. Dobrovský tom Šafaříkovom knjigom nije bio zadovoljan. Kao što je njemu Kopitar jednom spotaknuo da mu podjele slavenskih naroda nisu utemeljene (samo) na jezičnim kriterijima, tako je i Dobrovský u svome osvrtu Šafaříku predbacio sličnu "pogrješku". U "popisu stanovništva" u Šafaříkovoju knjizi navedeno je da u "turskoj Hrvatskoj" živi 30 000 "Hrvata".⁷⁸ Dobrovský podsjeća da oni govore "srpskim" jezikom, što znači da oni nisu "Hrvati", već "Srbi". Snažan Kopitarov utjecaj očituje se u primjedbi J. Dobrovskoga upućenoj Šafaříku da "zagrebački Hrvati" (nasuprot onim "turskim") govore "slovenski" ("windisch"). Unatoč tomu Šafařík je i dalje hrvatski kajkavski nazivao "hrvatskim jezikom", što ipak ne znači da je "bio spremniji da slovenački nazove hrvatskim nego li obrnuto", kao što misli A. Belić.⁷⁹ 1826. godine hrvatsko kajkavsko narječje za Šafaříka je tek inačica slovenskoga ("dem Windischen ähnlich, und nur eine Varietät desselben"),⁸⁰ a 1850. godine ocjenjujući rukopis Miklošičeve *Lautlehre der slawischen Sprachen* smatra da je Miklošič s pravom hrvatski-kajkavski proglasio slovenskim.⁸¹ Iako je Šafařík 1826. go-

⁷⁵ O tome kako je Šafařík u svojoj *Geschichte* iz 1826. godine opisivao hrvatski (književni) jezik i kako je isticao jezičnokulturnu povezanost hrvatskih kajkavaca, štokavaca i čakavaca unatoč tomu što je hrvatske štokavce i čakavce uvrstio u "Srbe", usp. M. Grčević, *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, str. 103.-108.

⁷⁶ Usp. P. J. Šafařík, *Geschichte der Slawischen Sprache*, str. 35.

⁷⁷ "[...] das gesammte Menschencapital der katholischen Slawoserben (Dalmatiner, Kroaten, Slawonier, Bosnier) [...]" *Isto*, str. 254. Šafaříkovu čudnovatu podjelu južnoslavenskih naroda pokušao je razjasniti A. Belić. On spominje da je Šafařík svojedobno Bugare proglašavao Srbima zato što je u prvome razdoblju svojega znanstvenoga rada bugarski smatrao narječjem srpskoga jezika. Usp. A. Belić, Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đure Daničića i njegovih savremenika, *Daničićev zbornik*, Beograd, 1925., str. 28.-71.; str. 29.

⁷⁸ Usp. P. J. Šafařík, *Geschichte der Slawischen Sprache*, str. 26.-27.

⁷⁹ Usp. A. Belić, Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đure Daničića i njegovih savremenika, str. 30.; 34.

⁸⁰ P. J. Šafařík, *Geschichte der Slawischen Sprache*, str. 265.

⁸¹ "Das ehemals als ein selbständiger Dialekt unterschiedene Kroatische fiel weg, weil das Provinzialkroatische nur eine Fortsetzung des Neuslowenischen, das Militärkroatische aber von dem Serb. oder Illyr. fast nur nominell verschieden ist." *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka*, II., Praha, 1928., str. 1003.

dine Bugare uvrstio u "Srbe" samo zato što se ugledao na Dobrovškoga, Dobrovský u svome osvrtu spominje da je bugarskome jeziku Šafařík trebao dodijeliti zasebno mjesto. Dobrovský objašnjava da se "bugarski" i "srpski" razlikuju više nego slovački i češki.⁸² Slovak Šafařík razdvojio je naime slovački i češki u dvije skupine, što Čeh Dobrovský svojedobno nije činio, već je Slovake kao "podvrstu" svrstavao u Čehe. Dobrovský "Serbima" naziva samo još Srbe, hrvatske čakavce i štokavce. "Servijere" više ne spominje.

Na Kopitarov poticaj povjesničar L. v. Ranke napisao je knjigu *Die serbische Revolution* (1829.).⁸³ Zbiljski su Srbi i za njega samo jedna grana "srpskoga plemena" koje se sastoji od pravoslavaca, katolika i muslimana.⁸⁴ Da su "Srbi" i u Osmanskome Carstvu bili vrlo važni i cijenjeni, Ranke dokazuje navodom o dvama vezirima, Rustemu i Mehmetu. Dok za Mehmeta kaže samo da je podrijetlom iz Hercegovine, za Rustema spominje da je Hrvat, pripadnik "slavo-srpskoga plemena".⁸⁵ Podatak da na južnoslavenskim prostorima živi više od 4 000 000 Srba Ranke je preuzeo od Šafaříka,⁸⁶ no ujedno spominje da Grimm govori o 5 000 000 Srba. Srbija u užem smislu ("eigentliches Serbien"⁸⁷) prema Rankeu je malena, no u stara vremena bila je mnogo veća. Tu

⁸² J. Dobrovský, *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, von Paul Joseph Schaffarik, 1827., str. 5.

⁸³ Karadžićev je udjel u toj knjizi manji nego što se ponegdje pokušava prikazati. Usp. S. Bonazza, Bartholomäus Kopitar: Versuch einer kritischen Würdigung, *Die Welt der Slaven*, XL., München, 1995., str. 285.-303.; str. 291. S. Bonazza s punim pravom ističe da je Kopitarov utjecaj na razvoj i nastajanje ondašnje južne slavistike bio vrlo važan. Proučavajući život i djelo J. Kopitara, Bonazza zaključuje da je već tri godine prije nego što je pronašao Karadžića Kopitar izradio nacrt za stvaranje novoga srpskoga književnog jezika (i obnovu srpske kulture) i počeo tražiti "izvršitelja". Da Kopitar nije pronašao Karadžića, pronašao bi drugog "Karadžića", a da ga kojim slučajem nije uspio naći, književnojezična i kulturna obnova u Srba krenula bi drugim tokovima i Srbi danas ne bi imali svoga "Vuka Karadžića". Usp. S. Bonazza, Bartholomäus Kopitar: Versuch einer kritischen Würdigung, 1995., str. 293-294.

⁸⁴ "Alle diese ["Bosnier", "Montenegriner", "Kroaten und Slawonier serbischen Stammes"] und mit ihnen die Dalmatier und Morlaken, [...] machen ein einziges Volk aus. [...] Die Einen fühlen sich als Vorfechter des Islam, die Andern sind die Grenzbehauer der Christenheit geworden: griechischer und lateinischer Ritus trennt sie." L. v. Ranke, *Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen*, Hamburg, 1829., str. 9.

⁸⁵ "Von den drei wichtigsten Wesiren Solimans I. ist zwar der erste, Ibrahim, ein Suliote, die beiden andern aber sind slavo=serbischen Stammes: Rustem, ein Kroat, Mehemet von der Herzegowina." L. v. Ranke, *Die serbische Revolution*, str. 232.

⁸⁶ Usp. P. J. Šafařík, *Geschichte der Slawischen Sprache*, str. 201

⁸⁷ L. v. Ranke, *Die serbische Revolution*, str. 10.

njezinu prijašnju veličinu, što ujedno znači i onu "pravu", potvrđuje Ranke i citatom u kojem se Dubrovnik spominje kao srpski grad.⁸⁸ Riječ *ban* izvodi iz srbijanskoga toponima *Braničevo*, *Braničevci* i na taj način pokušava objasniti položaj i podrijetlo nekih *banovina* koje se spominju u jednoj povelji iz 13. stoljeća.⁸⁹ Možemo pretpostaviti kakav su utjecaj na nadolazeće povjesničarske naraštaje imale takve Rankeove izjave.⁹⁰

J. Grimm utvrđuje da oblici srpskoga imena s osnovom *Serv-* nisu točni.⁹¹ Ranke te oblike ne upotrebljava, Šafařík 1826. u svojoj podjeli južnoslavenskih naroda slijedeći J. Dobrovskoga točno razlikuje "Srbe" u širem i užem smislu, no ne spominje činjenicu da je Dobrovský nekoć razlikovao između "Servijera" i "Serba". U obama značenjima Šafařík upotrebljava oblik "Serben". J. Kollár 1830. također upotrebljava samo taj oblik srpskoga imena i njime naziva sve južne Slavene.⁹² Pod takvim utjecajima Venceslav Hanka izdaje druga izdanja knjiga J. Dobrovskoga i na mnogim (no ne na svim) mjestima oblike "Servier", "Servien", "Servisch" ispravlja i piše "Serbier", "Serbien", "Serbisch". Hanka je time pomutnju doveo do vrhunca. U onoj mjeri u kojoj se pomiješano može još više pomiješati, Hanka je to učinio s oblicima srpskoga imena u knjigama J. Dobrovskoga. To je simbolično označilo kraj njihove upotrebe u razlikovnom značenju.

Hanka je ipak bio svjestan činjenice da različiti oblici srpskoga imena u knjigama J. Dobrovskoga imaju različita značenja. Primjerice, u 1. izdanju *Slavina* Dobrovský piše da "Servijeri" imaju najveće pravo tvrditi da je "crkveni jezik" njihova nekadašnja imovina.⁹³ Citirajući tu rečenicu Šafařík piše "Ser-

⁸⁸ *Isto*, str. 244.

⁸⁹ *Isto*, str. 250.-251.

⁹⁰ Usp. H. Sundhausen, *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*. München, 1973., str. 99.

⁹¹ J. Grimm, *Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik*, 1824., str. XXIII. Neki su pisci pisali *Servien* zbog grčkoga izgovora β, neki su pak vjerovali da -v- treba biti upravo zato što je srpsko ime nastalo od lat. *servus*. K. Porfirogenet prvi na taj način objašnjava podrijetlo srpskoga imena. Usp. *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio*, Budapest, 1949., pretisnuto u *Die slavischen Sprachen*, 21., Salzburg, 1991., usp. str. 152-153. Šafařík i Dobrovský Porfirogenetovo su tumačenje smatrali "smiješnim", "luckastim", "neukusnim" i "uvredljivim".

⁹² Usp. J. Kollár, *Rozpravy o jmenách, počátkách i starožinostech národu slavského a jeho kmenů*, u *Rozpravy o slovanské vzájemnosti*, Praha, 1929.

⁹³ "Nun so hat denn eigentlich der Servier den gültigsten Anspruch zur Behauptung, daß die Altslawonische oder die Kirchensprache sein ehemaliges Eigenthum war." J. Dobrovský, *Slavin*, str. 369.

be” umjesto “Servier”.⁹⁴ Hanka u 2. izdanju *Slavina* u istoj rečenici izbjegava upotrijebiti taj oblik srpskoga imena s “apstraktnim” značenjem pa piše “Serbier”.⁹⁵ Oblik “Serbier” i sam je Dobrovský (također i drugi pisci) na nekim mjestima upotrijebio u značenju oblika “Servier”.⁹⁶ U nazivu jezika (“Serbisch” i “Servisch”) i zemlje (“Serbien” i “Servien”) Hanka nije mogao postupati na sličan način pa na nekim mjestima nije promijenio prvotni oblik. Ni u prvim izdanjima nije lako u Dobrovskoga prepoznati na koga se i zašto odnosi koji oblik srpskoga imena, a u drugim je izdanjima to još teže.⁹⁷

U svojoj *Geschichte der südslavischen Literatur*, koju je završio krajem 20-ih godina⁹⁸ Šafařík nakon kritike J. Dobrovskoga u “grane srpskoga plemena” više ne ubraja Bugare, već osim Srba (“eigentliche Serben”) samo još “katoličke Srbe” u “Bosni, Dalmaciji, Slavoniji i pograničnoj Hrvatskoj”.⁹⁹ To u slavistici još donedavno vrlo popularno djelo objavljeno je tek 1865. godine. Šafaříkova su rana gledišta o južnoslavenskim narodima mogla na taj način i nakon njegove smrti u obliku nove knjige utjecati na čitateljstvo. Autobiografske podatke Antuna Dalmatina i Stjepana Konzula da su oni Hrvati i da prevode na hrvatski, Šafařík ispravlja i nadodaje da su oni “Srbi”, “srpski prevoditelji” koji prevode na “srpski jezik”.¹⁰⁰ J. Križanić, podrijetlom iz “turske Hrvatske”, kaže Šafařík, u Sibiru je završio svoju “srpsku gramatiku”. U poglavlju o “Srbima katolicima koji su pisali ćirilicom” opisuje i rad Rafaela Levakovića, iako za njega navodi da je sam sebe svugdje nazivao Hrvatom. U nekim slučajevima u kojima hrvatsko ime ne zamjenjuje srpskim, upotrebljava Šafařík polusloženicu “kroatisch-serbisch”. Dok poglavlje “Katolički Srbi koji su pisali ćirilicom” završava upozorenjem da je Bugarin Krsto Pejkić zabunom nazvan “Hrvatom”, poglavlje “Protestantski pisci koji su pisali srpski” završava objašnjenjem da jezik protestantskih ćirilskih knjiga ne treba zvati onako kako se u samim knjigama zove (hrvatskim imenom), već srpskim imenom:

⁹⁴ P. J. Šafařík, *Geschichte der Slawischen Sprache*, str. 102.

⁹⁵ *Dobrowskys Slavin, Zweite verbesserte, berichtigte und vermehrte Auflage*, Prag, 1834., str. 248.

⁹⁶ Usp. J. Dobrovský, *Slovanka*, II., str. 219.

⁹⁷ Usp. također promjene oblika srpskoga imena u *Dobrowskys Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der Slawischen Sprachen, Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe von Wenceslaw Hanka*, Prag, 1833.; *Dobrowskys Glagolitica, Zweite verbesserte und viel vermehrte Ausgabe von Wenceslaw Hanka*, Prag, 1845.

⁹⁸ *Paul Jos. Šafaříks Geschichte des serbischen Schriftthums*, u *Paul Jos. Šafaříks Geschichte der südslawischen Literatur*, III., Prag, 1865.

⁹⁹ Usp. P. J. Šafařík, *Geschichte des serbischen Schriftthums*, 1865., str. 3.-4.

¹⁰⁰ *Isto*, str. 134.-135.

Jezik tih ćirilskih knjiga u samim se knjigama uvijek zove h r v a t s k i, no pod tim se nazivom ne razumijeva današnji hrvatski u provincijalnoj Hrvatskoj, već štoviše onaj jezik kojim govore stanovnici vojne Hrvatske, Primorja i sjeverne Dalmacije. Gotovo svi znalci slažu se u tome da je jezik koji se u tim pokrajinama govori tek inačica srpskoga narječja. Stoga se u njemačkom naslovu upravo tih knjiga s pravom naziva srpskim jezikom ("die syruische Sprach").¹⁰¹

Budući da Šafařík nije naveo ni jedan primjer kojim bi potkrijepio tu posljednju rečenicu, njezina je netočnost bila vjerojatno poznata i njemu samomu. Izraz "die syruische Sprache" vjerojatno je vidio samo u njemačkome naslovu knjige *Catechismus mit Auslegung, in der Syruischen Sprach*, tiskane 1561. godine, gdje se misleći na *pismo* reklo *jezik*. Na sličan je način npr. i A. Bohorič u svojoj gramatici miješao pojmove *pismo* i *jezik* pa je jezik hrvatskih protestantskih knjiga tiskanih bosančicom, koji se od onih tiskanih glagoljicom u biti nije razlikovao, nazvao *ćirilskim jezikom*.¹⁰² Istu je pogrešku činio i J. Kopitar govoreći o *ćirilskome narječju*.¹⁰³ Šafařík je vjerojatno znao da su za neke starije pisce "die Syrfen" bili dio "der Chroboten", no to ne spominje, već više puta upućuje da su Hrvati dio Srba koji se u stara vremena nazvao prema Karpatima.¹⁰⁴ Hrvatsko ime time proglašava srpskim pokrajinskim imenom i u popisu "srpskih imena i riječi" iz IX.-XII. stoljeća navodi među ostalima i sljedeće natuknice:

βελοχρωβάτοι (populus), χρωβάτοι (populus), χρώβατος (princeps), βόρενα (princeps), βοάνος, branimir (dux), cresimyr (rex), croatinus (dynasta), dirci-slavus (rex), ladasclavus (dux), muncimír (dux, rex), suinimír (rex, banus), tamislaus (rex), tirpimiro (dux), vucló (Croata).¹⁰⁵

¹⁰¹ U izvorniku: "Die Sprache dieser cyrillischen Bücher heisst zwar in den Büchern selbst immer die k r o a t i s c h e; allein es ist unter dieser Benennung nicht das heutige Kroatische im Provinzialkroatien, sondern vielmehr diejenige Sprache, welche von den Bewohnern des Militärkroatien, des Küstenlandes (Litorale) und des nördlichen Dalmatien gesprochen wird, zu verstehen. Dass diese in diesen Bezirken gesprochene Sprache lediglich eine Spielart (Varietät) der serbischen Mundart ist, darüber sind fast alle Kenner einig. Sie heisst daher mit Recht in der deutschen Titulatur in eben diesen Büchern die serbische Sprache ("die syruische Sprach")." P. J. Šafařík, *Geschichte des serbischen Schriftthums*, str. 137.

¹⁰² Usp. Quinta tabella quae Cyrillicae, Croaticae [...], A. Bohorizh, *Arcticae horulae succisiuae*, Witebergae, 1584., str. 35.

¹⁰³ *Pisma Dobrovškoga i Kopitara*, str. 33.

¹⁰⁴ Šafařík je negdje pročitao da su Karpati dobili ime od Hrvata (usp. npr. navod u Schlözerovoj *Allgemeine Nordische Geschichte*, str. 538.), pa je tu misao iskoristio u svoju svrhu i jednostavno je preokrenuo.

¹⁰⁵ P. J. Šafařík, *Geschichte des serbischen Schriftthums*, str.140.-156.

M. Murko spominje 1908. da se u ruskim djelima često ponavlja da su Hrvati ("Species") dio "Srba" ("Genus"). Murko objašnjava da je riječ o zabludi i navodi Šafaříkovu *Geschichte des serbischen Schriftthums* kao njezin izvor.¹⁰⁶

Šafařík u knjizi *Serbische Lesekörner* 1833. godine u podjeli južnoslavenskih naroda ne samo da Bugare više ne naziva "Srbima", već ih čak izdvaja iz svoje "ilirске" zajednice u koju uvrštava "Slovence", "Hrvate" i "Srbe".¹⁰⁷ Govoreći zašto se koristi i poveljama "dalmatinsko-hrvatskih" kneževa, objašnjava da se hrvatsko ime nekoć upotrebljavalo ne kao ime za jezik u "današnjoj Hrvatskoj", već kao ime za jezik u "Bosni i Dalmaciji".¹⁰⁸ Zato što se taj "hrvatski" ne razlikuje od "srpskoga" jezika, za njega je "srpski" jezik. Ilirima u užem smislu Šafařík naziva uglavnom hrvatske štokavce i čakavce, no redovito spominje da su oni "Srbi katoličke vjere". S time u skladu i 1845. godine srpsko ime upotrebljava kao istoznačnicu ilirskoga imena ("Serbisch oder Illyrisch").¹⁰⁹

Hrvatski ilirci nisu prihvatili slavističke teze koje su kazivale da su oni "Srbi", "Slovinci" ili neka njihova mješavina. To se vidi ne samo u slovnica iz 30-ih godina, već i u radovima poput Gajeve *Kratke osnove*,¹¹⁰ znamenite Draškovićeve *Disertacije* (1832.) ili Derkosove vrlo važne knjižice *Genius patriae super dormientibus suis filiis* (1832.) u kojoj se upravo s obzirom na jezik (tri podnarječja) predlaže ujedinjenje Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Iako filolozi tvrde da je njegovo narječje bliže slovenskomu, I. Derkos kaže da ga njegov možda drugačiji, no zato mnogo veći interes vuče dokazati suprotno.¹¹¹ U prvome godištu *Danice*, najvažnijega glasila ilirskoga pokreta, također se odbacuju slavističke teze.¹¹² Iako P. J. Šafařík u 38. broju *Danice* umjesto

¹⁰⁶ Usp. M. Murko, *Die Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*, Leipzig, 1908., str. 207.

¹⁰⁷ Usp. P. J. Šafařík, *Serbische Lesekörner*, str. 115.;116.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 7.

¹⁰⁹ Usp. P. J. Šafařík, *Elemente der altböhmischen Grammatik*, Prag, ²1867., str. 1.

¹¹⁰ Usp. Lj. Gaj, *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña*, Budim. 1830., str. 22.

¹¹¹ Usp. I. Derkos, *Genius patriae super dormientibus suis filiis seu Folium patrioticum*, Zagreb, 1932., str. 42. Glede daljnjih podataka usp. F. Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790-1832)*, Građa za povijest književnosti hrvatske. XII., JAZU, Zagreb, 1933.

¹¹² Usp. npr. opise Hrvata u 1. broju *Danice Horvatske, Slavonske i Dalmatinske*, 1835., str. 2. također 33. broj, str. 122. U *Danici* dolazi do izražaja i ono drugo, realno shvaćanje hrvatstva. Njime se ograničuje hrvatska kulturojezična cjelina na Hrvatsku, Dalmaciju, Slavoniju, djelomice Bosnu i Hercegovinu. Na toj se osnovi u 4. broju *Danice* Appendinija uspoređuje s Dobrovskim i kaže da je on napisao "hrvatsko-dalmatinsku" slovnicu. u 10. se broju objavljuje Mihanovićeva "Horvatska domovina",

“Ilira” još uvijek spominje “Srbe”,¹¹³ već u 44. broju odnoseći se na narodne pjesme (vjerojatno Karadžićeve) govori o “ilirskim”, a ne o “srpskim” pjesmama.¹¹⁴ I u drugim priložima objavljenima u *Danici* Šafařík upotrebljava ilirsko ime na onim mjestima gdje bi prije upotrijebio srpsko ime. Ni Kollár više ne govori o “srpskome”, već o “ilirskome jeziku” i “narodu”.¹¹⁵ On kaže sljedeće: “šutimo o preziranju i zamětavanju medju ilirskom bratjom, kao medju Kranjci i Horvati, medu Horvati i Serblji”. Kollár smatra da je “u najnoviem vrěmenu danica starinske sloge ilirske sijati i za njom zora uzajemnosti sve-slavjanske u Ilirii pucati počela”.¹¹⁶ U svome znamenitom djelu *Über die literarische Wechselfeitigkei*t (1837.) južne Slavene više ne naziva “Srbima”, već “Ilirima”.¹¹⁷ P. J. Šafařík u *Slovanskim starožitnostima* za ondašnje okolnosti barem na prvi pogled ravnopravno opisuje Srbe, Hrvate, Bugare i Slovence. Poglavlje o Hrvatima završava podatkom da se jugozapadni Hrvati od Srba razlikuju samo imenom, a ne jezikom.¹¹⁸ Hrvatsko ime, smatra, u puku je poznato i rasprostranjeno. Govoreći o jeziku hrvatskih kajkavaca ne tvrdi kao 1826. da je “mješavina srpskoga i slovenskoga”, već tom pitanju opreznije pristupa. (Za Istru navodi da se zna da se ondje govori jezikom “starih Hrvata”.) Iako je J. Kopitar i 1836. godine zastupao svoje osobne interese (usp. njegov “dialectus pseudocroatorum”), on je izrazom “srpskohrvatski” i “hrvatskosrpski” ipak dao na određen način do znanja da nema smisla ono što je i hrvatsko, ili čak samo hrvatsko, nazivati isključivo srpskim imenom.

hrvatska himna, a na istim osnovama razlikuje Gaj Hrvate i Srbe u 31. broju *Danice*. Citirajući na tome mjestu Kollára, Gaj ne upotrebljava njegov “naziv” za južne Slavene. Onda kada su ilirci željeli uvećati broj onih kojima su predstavnici, nabrajali su sva moguća pokrajinska imena. Taj se postupak u znanstvenoj literaturi ponegdje pogrdješno tumači. Kod navoda iz *Danice* i *Kola* u većini slučajeva zbog prostora ne navodim cjelovite bibliografske podatke. Molim čitatelje da uzmu u obzir da su neki navedeni prilozi u *Danici* objavljeni u više dijelova, tj. u više *Danićinih* brojeva.

¹¹³ *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, 38., 1835., str. 251.

¹¹⁴ *Isto*, 44., 1835., str. 275.

¹¹⁵ *Danica ilirska*, 29., 1836., str. 115.

¹¹⁶ *Isto*, 30., 1836., str. 117. Šafaříkov i Kollárov naziv mogao bi biti plod Babukićeva uredničkoga zahvata.

¹¹⁷ Usp. J. Kollár, *Ueber die literarische Wechselfeitigkei*t zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation, u *Rozpravy o slovanský vzájemnosti*, str. 45.

¹¹⁸ “Obywatelé gihozápadnjch Chorwat, ač gménem od Srbůw rozdjlnj, nářečjm od nich nebyli rozdjlnj: [...]” Malo poslije nadodaje ne više onako sigurno kao prije: “Snad že wětew Srbůw, sedevšj bljže pod Tatrami, zde od Chribůw mjstného gména Chorwatůw dostala?” P. J. Šafařík, *Slovanský starožitnosti*, str. 686.

Ilirci su utjecali na slaviste i na određen način poljuljali njihove zablude, no nisu ih i srušili.

Unatoč tomu što je J. Kollár 1837. godine izrazom “ilirski” zamijenio prijašnji “srpski”, na jednome mjestu u svome djelu ipak srpsko ime upotrebljava umjesto ilirskoga.¹¹⁹ Na drugome mjestu poziva se na Dobrovškoga i govori o “rusko-srpskome” (umjesto “rusko-ilirskome”) “redu”, da bi na kraju nabrojio “Slavo-Poljake, Slavo-Ruse, Slavo-Čehe i Slavo-Srbe” kao glavne slavenske narode.¹²⁰ Kollárova promjena mišljenja o podjeli slavenskih naroda nije bila dakle prava promjena, već prilagodba političkim prilikama. Slovak L'. Štúr, koji se protivio težnjama svojih suvremenika da Slovake pretvore u “granu” “češkoga plemena”, zastupao je glede južnih Slavena potpuno drugačija gledišta. On Gajeve ilirce smatra Hrvatima. Za Hrvate kaže da su katolici, a Srbi da su pravoslavci.¹²¹

Da ni Šafaříkov “novi” pristup u opisu južnih Slavena u *Starožitnostima* nije znak da je zaista prepoznao i odbacio svoje zablude ne ću posebno dokazivati,¹²² već ću tek spomenuti ono mjesto u toj njegovoj knjizi na kojem govori o “srpskohrvatskim” riječima koje “svjedoče” da su “Srbi” nekoć bili susjedi s narodima na sjeveru Europe.¹²³ Pošto je jednom upotrijebio izraz “srpskohrvatski”, Šafařík u istome značenju upotrebljava kraticu *srb.* (“srpski”). V. Vondrák u prvome izdanju svoje *Poredbene gramatike* postupa na sličan način,

¹¹⁹ “[...] der Serbe oder Illyrier sei nicht bloss ein Serbe, sondern ein *Slawo-Serb*, [...]” J. Kollár, *Ueber die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*, u *Rozprawy o slovanský vzájemnosti*, (Ur.) M. Weingart, Praha, 1929., str. 163.

¹²⁰ *Isto*.

¹²¹ L'. Štúr, *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, Bratislava, 1931., str. 203.; 226.

¹²² Usp. Šafaříkovo pismo iz 1839. u kojem objašnjava: “Co se jména Illyrové dotýče, dalo by se o tom mnoho mluviti, než neni k tomu čas. Ono jest jiste, jakožto g e n e r i c u m, pro všecy jižní Slovány nejpřímeřejší, budiž domácí nebo cizí. [...] Bylt čas, a není to dávno, že i řečtí Srbové je sobé rádi přikládali, a jím se honosili. Čas vše mení! Proto není potřeby, aby Srbové své specialní jméno zavrhlí a zanedbali. Každé má svou zvláštní cenu. Snášelivost jest Slovanům nejpotřebnejší a té nemají naskrze.” *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka*, I., Praha, 1927., str. 36.

¹²³ “Slowa srbskochorwatská, nalezagjèj se w gazycyeh litewském, lotyšském, staropruském a na djele čudském (estonském), doswedčugj, že Srbowé illyrštj před swým wgyitjm sausedili s národy kmene litewského.” P. J. Šafařík, *Slovanský starožitnosti*, str. 641. P. J. Šafařík složenicu “srpskohrvatski” možda je preuzeo od Kopitara (*Glagolita Clozianus*, Vindobonae, 1836.) gdje je upotrijebljena nekoliko puta (“Dialecto illyrica, rectius Serbochrovatica, sive Chrovatoserbica”).

s razlikom da čitatelje poziva da mu ne zamjere što kraticu *s.* (“srpski”) upotrebljava umjesto *s.-kr.* (“srpskohrvatski”), jer “tom jednostavnom i bezopasnom kraticom” nije namjeravao izazvati “državnopравни ili bilo kakav drugi konflikt”!¹²⁴

Uvjeravajući Dobrovskoga da su hrvatski kajkavci Slovenci, Kopitar je već 1811. godine upitne zamjenice spomenuo kao kriterij za određivanje “narodnosti” njihovih govornika. *Kaj* je pripisao Slovencima, a *što* Hrvatima.¹²⁵ 1837. godine u *Danici* se točnije opisuje područje na kojem se govori čakavski, a donose se i spomeni o njegovoj zasebnosti. Šafařík je tu primjedbu^{125a} sigurno pročitao, ona je navedena uz prijevod njegova osvrta na Babukićevu *Osnovu slovnice slavjanske*.¹²⁶ 1839. objavljuje se u *Danici* Geografičko-statistički pregled Dalmacije, prilog preuzet iz *Srbsko-Dalmatinskoga magazina* (1838.). U njemu se stanovnici Dalmacije po jeziku dijele u tri skupine, jednu skupinu tvore “otočani (za posmeh *Boduli* zvani), osobito oni, koji na Zadarskom i Šibeničkom otoku živu”. Za njih se u članku kaže da se “može upravo dvoumiti da su istoga plemena s Iliri, jer se jezik, kojim govore, ili se smatrao kraj rečih, ili udaranje glasa, veoma mnogo od ilirskoga po Srbii, Bosni, Hercegovini, Cernoj Gori, suhozemnoj Dalmaciji, Slavonii itd.” razlikuje. U tom se “jeziku” čuje u “genit. plur. cerljenih pasov, hlibov, jazik, jasti, gredi simo itd.” Kraj poglavlja o jeziku zaključuje se pitanjem da li su oni koji tako govore možda “stari slavjanski jezik, o kome se jezikoslovci (filolozi) toliko prepiru, zadržali!?”¹²⁷ 1842. godine u *Slowanskome národopisu* P. J. Šafařík nadopunjuje svoje spoznaje i prvi put spominje da na jednome dijelu područja koje su po Porfirogenetu naselili Hrvati i na kojemu je još uvijek rasprostranjeno hrvatsko ime stanuju i “primorski” odnosno “otočki” “Čakawci”.¹²⁸ Iako Šafařík sve

¹²⁴ W. Vondrak, *Vergleichende Slavische Grammatik, I. Lautlehre und Stammbildungslehre*, Göttingen, 1906., str. IV.

¹²⁵ “*Kaj* et што könnten die Kennzeichen der Winden und Kroaten sein. Die Tschitschen in Innerkrain sagen dafür ча=ča;”, *Pisma Dobrovskoga i Kopitara*, str. 193.

^{125a} Sudeći prema navodu na str. 73. u “Kazalu po autorima” u zadnjoj knjizi pretiska *Danice* autor ove primjedbe je V. Babukić, no na str. 47.-48., u popisu njegovih radova, dotični prijevod nije spomenut.

¹²⁶ “Tako n. p. čakavci (koji “ča” a ne “što” niti “kaj” govore, a uz more od Tersta do Albanie i po otocih adrijskih stanuju) nekažu “ve-se-lje, pi-sa-nje,” nego oni [...] ne samo da obadva razložito izgovaraju, nego je i u pismu razděljuju, n. p. “ve-sel-je, pi-san-je.” Tako se na mnogo mjestah izgovara, *tret-ji*, a ne *tre-tji*, *prolět-je* a ne *pro-lě-tje*, *brat-ja*, a ne *bra-tja*, *grad-ja*, a ne *gra-dja*.” *Danica ilirska*, 23., 1837., str. 90.

¹²⁷ *Danica ilirska*, 24., 1839., str. 95.

¹²⁸ “Jmeno národn *Chorwatůw* daleko za meze od nás nářečí chorwatskému wytčené zasahuje; nebot i obywatelé poloostrowu Istrijskému, počna od řeky Raše (Arsa),

stanovnike svoje "Porfirogenetove Hrvatske" na neki način priznaje kao "Hrvate", on ih u skladu sa svojim starim predodžbama u širem smislu i dalje ubraja u "Srbe". To objašnjava činjenicu da je broj "Hrvata" u njegovu "popisu stanovništva" istovjetan broju hrvatskih kajkavaca.¹²⁹ Unatoč tomu Šafařík uz kajkavsku pjesmu kao primjer za hrvatski jezik donosi i jednu (čakavsko-)ikavsku pjesmu s rapskoga područja.¹³⁰ Budući da je za "srpski jezik" naveo štokavsku pjesmu, Šafařík je uza sve nedosljednosti u svome djelu pored kajkavskoga narječja (koje se pod Kopitarovim utjecajem u "filološkome" smislu ionako smatralo inačicom slovenskoga) proglasio čakavsko narječje "hrvatskim jezikom", a "srpski jezik" (u užem smislu) suzio na štokavsko narječje. Zato na više mjesta nasuprot upitnim zamjenicama *kaj* i *ča* upravo za upitnu zamjenicu *što* spominje da je "srpska". Šafařík većinu primjera kojima opisuje "srpski jezik" (u širem smislu) preuzima očito iz Karadžićevih *Poslovice* (1836.),¹³¹ no Karadžićeva tumačenja koja prepoznaje kao netočna prešućuje i nadopunjuje podacima koje Karadžić ne spominje.

1843. godine A. Mažuranić opisuje vinodolski govor i donosi određenije spoznaje o osobinama čakavskoga narječja,¹³² a S. Vraz preuzima Šafaříkovu diobu iz *Národopisa* i oslanjajući se na Kopitarova shvaćanja o kajkavskome dolazi do zaključka da su čakavci u filološkome smislu "pravi Hrvati", kajkavci "Slovinci", a štokavci "Srbi". (Unatoč tomu S. Vraz u političkome smislu nije

potom celého Přímoří a ostrowůw jeho (Čakawci) až do řeky Cetiné (Boduli), anobrž až do samé Neretwy, a odtud na východ w tureckém Chorwatsku jmenují se až do dneška, jako již za časůw Konstantina Porfyrogenety, *Chorwati*; a však tito podlé hlawních znakůw nářečí jejich od nás k Srbům, bez ujmy však jmýna jejich, připočteni jsau." P. J. Šafařík, *Slowansky národopis*, Praha, 21842., str. 64. Usp. također str. 54. Prvo izdanje *Národopisa* objavljeno je početkom 1842. godine.

¹²⁹ *Isto*, str. 64.;148. Usp. također i njegov *Slovanský zeměvid* iz 1842. godine, u kojem su Hrvati također svedeni na kajkavce.

¹³⁰ *Isto*, str. 165-166.

¹³¹ *Isto*, str. 57-58.

¹³² "Ali ovo [čakavsko] narječje nije samo u Vinodolu: ono je s malom razlikom domaće po svoj Istrii, po svih otocih istrijskih i dalmatinskih, i u svih starih gradovih dalmatinskih, nakoliko ga nije gde protero ili drugi jezik, kao u Zadru talianski, ili drugo narječje, kao u Dubrovniku štokavsko." A. Mažuranić, *Vinodolski zakon, Kolo*, III., Zagreb, 1843., str. 50.-97.; str. 91. Rukopis Vinodolskoga zakona Mažuranić je završio 1843. godine, no treća knjiga *Kola* u kojem je članak objavljen tiskana je tek početkom 1844. godine, a ne 1843. godine kao što je navedeno u djelu. Nazivi štokavsko narječje i čakavsko narječje u hrvatsko jezikoslovno nazivlje nisu ušli zahvaljujući V. Babukiću, već zahvaljujući A. Mažuraniću. Usp. B. Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb, 1993., str. 168.; 112.; 161.

nijekao postojanje Hrvata štokavaca i kajkavaca.)¹³³ U prvoj knjizi *Kola* (1842.) u svojim primjedbama o Jarnikovu članku *Obraz slovenskoga narječja u Koruškoj* (koje je pisao dok mu Šafaříkova knjiga nije bila poznata) takve misli ne iznosi, već upućuje da bi zbog "silnog filologičkog biljega" (misli prije svega na upotrebu fonema /h/) trebalo tražiti "savez" između jezika na otocima "Kàrku", "Rabu" i "Čresu" i slovenskih govora.¹³⁴

Sažetak

Mario Grčević, Mannheim

UDK 800.62(091), znanstveni članak,

primljen 10. 9. 1997., prihvaćen za tisak 27. 9. 1997.

Warum hat die Slavistik des XIX. Jahrhundert
die Existenz der kroatischen Sprache nicht anerkannt?

Da J. Dobrovský glaubte, daß sich früher alle Slaven Serben nannten, verwendete er das serbische Ethnikon in verschiedenen übergeordneten und abstrakten Bedeutungen. Während er die eigentlichen Serben Servier nannte, bezeichnete er sie zusammen mit anderen Völkern als Serben. Weil er auch das kroatische Ethnikon aufgrund seines Alters schätzte, versuchte er zugleich neben den kroatischen Kajkavern die Slovenen zu Kroaten zu erklären. Als sich J. Kopitar bezüglich der Serben Dobrovskýs Meinung mehr oder weniger anschloß, seine Ansichten über die Kroaten aber verwarf und betonte, man müsse Winden anstatt Kroaten sagen, begann die Slavistik die Existenz der kroatischen Sprache vollständig zu negieren.

¹³³ "Ja dakle ovde kao filolog ne govorim ni o Hãrvatah štokavcih, koje porad sličnosti jezika brojim k Sãrbljem, niti govorim o Hãrvatih kekavcih, t. j. o stanovnicih zagrebačke, varaždinske i križevačke varmedje i Medjimurja, koji po jeziku spadaju k grani gornjoj (korutansko-slovenskoj), što je pãrvo opredelio vãrlo razložno glasoviti naš *Kopitar* u svom glagoliti, i kojega sam se istinitih rečih podpuno obavestio ućivši pozorno govor prostoga puka provincialne Hãrvatske. Po pravu (jeziku) to dakle ide ime jedino Hãrvate čakavce, t. j. onu granu južnoslavensku, što treba u svom govoru ča m. šta ili kaj, a ti Hãrvati stanuju od starine u Primorju, po većoj strani primorskih varoših, Zadarskom okružju i po otocih primorskih i dalmatinskih." S. Vraz, *Narodna poesias, Kolo*, III., Zagreb, 1843., str. 31-49; str. 31. I za A. Murka su hrvatski kajkavci Slovenci, a čakavci stari Hrvati. Usp. A. Murko, *Theoretisch-praktische Anleitung der Slowenischen Sprache*, Grätz, ²1843. U Metelkovoju se slovnici (*Lehrgebäude der Slowenischen Sprache*, 1825.) takve misli ne iznose.

¹³⁴ Usp. *Kolo*, I., 1842., str. 50.